บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบัน ประเทศต่าง ๆ ในโลกกำลังเผชิญปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง อาทิเช่น การขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ อันเนื่องมาจากจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นและขาดการจัดการที่ดี ภาวะมลพิษในเมืองใหญ่ ๆ ฝนกรด และภาวะเรือนกระจก เป็นต้น จากปัญหาดังกล่าว เป็นผลจากการกระทำของมนุษย์ที่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอ เสื่อมโทรมและลดลงอย่างรวดเร็ว สิ่งแวดล้อมไม่สามารถปรับตัวกลับคืนสู่สภาพเดิมได้ ดังนั้น มนุษย์ซึ่งเป็นผู้กระทำให้เกิดปัญหาดังกล่าว จะต้องมีหน้าที่แก้ปัญหา ร่วมมือกันเพื่อผ่อนคลายปัญหาให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป

สำหรับประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งที่กำลังเผชิญปัญหาสิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกับหลาย ๆ ประเทศในโลก และส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการกระทำของคนในประเทศซึ่งอาจเกิดขึ้นจากจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ทำให้เกิดการแก่งแย่ง และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย จนภาวะธรรมชาติขาดความสมดุล นำไปสู่ความแห้งแล้ง และภัยธรรมชาติในหลายท้องที่ รวมทั้งคุณภาพชีวิตที่ด้อยลงของประชาชนชาวไทยโดยทั่วไปอีกด้วย (กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป.)

นอกจากนี้ ปัจจัยที่สำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาและผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยในปัจจุบัน ยังพบอีกว่าเป็นผลมาจาก

1. ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี การขยายตัวทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีช่วยทำให้มาตรฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์สูง ในขณะเดียวกันความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีก็เป็นแนวทางเสริมให้มีการขุดค้นนำทรัพยากรมาใช้ได้ง่ายและมากขึ้นด้วย

2. ค่านิยมไม่เหมาะสม ค่านิยมที่ฟุ้งเฟ้อ อวดความร่ำรวยทางด้านวัตถุ นับว่าเป็นค่านิยมที่ผิดและก่อให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติอย่างสำคัญในสังคมปัจจุบัน

3. ความขัดแย้งในทางการเมือง ความขัดแย้งในทางการเมืองถึงขั้นรุนแรงที่จะต้องใช้กำลังประหัตประหารกัน ย่อมทำให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมที่ดีงาม ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อมที่เป็นรูปธรรมหรือนามธรรม

4. อุบัติเหตุและภัยธรรมชาติ อันได้แก่ การชับรถยนต์โดยประมาท การเกิดอัคคีภัย อุทกภัย วาตภัย ฯลฯ ล้วนแล้วแต่เป็นการทำให้สิ่งแวดล้อมได้รับผลเสียหายทั้งสิ้น (กรมวิชาการ, ม.ป.ป.)

อย่างไรก็ตาม เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็ว ยิ่งเป็นตัวการสำคัญที่ก่อปัญหาและส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ดังนั้น เพื่อให้เกิดผลดีในการแก้ปัญหาสถานภาพสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น ควรจะได้มีการวางแผนแก้ปัญหาในแนวทางเชิงปฏิบัติการอย่างจริงจัง พร้อมกับมีการเสริมสร้างให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกในเชิงอนุรักษ์ต่อสิ่งแวดล้อม ละเว้นการกระทำที่จะเป็นผลกระทบต่อสิ่งที่จะเป็นพิษเป็นภัยต่อสังคมและชุมชน

แนวทางในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเหล่านี้สามารถทำได้ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว สำหรับระยะสั้น ได้แก่ การรณรงค์ให้มีการป้องกันและแก้ไขสิ่งที่เป็นพิษภัยให้ดีขึ้น โดยการดำเนินการทั้งในภาครัฐและเอกชน การควบคุมให้มีการปฏิบัติตามกฎหมายให้มากยิ่งขึ้น สำหรับระยะยาว แนวทางในการแก้ปัญหาที่สำคัญ ได้แก่ การให้การศึกษาแก่ประชาชน ทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน ตั้งแต่ชั้นอนุบาลไปจนถึงอุดมศึกษา โดยเน้นความรู้ด้านระบบนิเวศ ปลูกฝังจิตสำนึกให้เขาเหล่านั้นรู้ถึงคุณค่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เต็มใจที่จะร่วมมือแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืนจนถึงชนรุ่นหลังสืบไป ดังนั้น การให้การศึกษาจึงเป็นงานที่จำเป็นยิ่งและมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างทัศนคติและจิตสำนึกให้ผู้เรียนเกิดความตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม และการศึกษายังเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาผู้เรียนให้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดี รู้จักคิด รู้จักตัดสินใจแก้ปัญหา และเลือกแนวทางที่ถูกต้องเหมาะสมในการดำเนินชีวิต (นฤมล สายะบุตร, 2534)

นอกจากนี้ในแผนแม่บทโครงการสิ่งแวดล้อมศึกษา (พ.ศ. 2534 - พ.ศ. 2539) ได้กำหนดเป้าหมายของแผนไว้ว่า "เมื่อถึงปี พ.ศ. 2539 นักเรียนทุกคนและประชาชนร้อยละ 60 เกิดความตระหนักในอันที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม อีกทั้งร่วมมือกันแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยวิธีการที่ถูกต้อง และด้วยความภาคภูมิใจเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาอันถาวรภาพ"

(กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป.)

ส่วนแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 อันเป็นแผนแม่บทของการจัดการศึกษาของประเทศไทยได้เน้นเรื่องสิ่งแวดล้อม ดังจะเห็นได้ในหมวดที่ 1 หลักการและความมุ่งหมาย ข้อ 2 กล่าวไว้ว่า "ในฐานะที่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และจะต้องดำรงอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างกลมกลืนและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มนุษย์จะต้องตระหนักถึงการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสมโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม" และหมวดที่ 3 แนวนโยบายการศึกษา ข้อ 13 กล่าวว่า "ส่งเสริมและสนับสนุนบทบาทของครอบครัว ชุมชน สถาบัน สังคมอื่น ๆ และสื่อมวลชน ให้มีส่วนในกระบวนการของการศึกษา การอนุรักษ์ และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น" นอกจากนี้ หมวดที่ 4 แนวทางการจัดการศึกษา ข้อ 12 ยังกล่าวว่า "จัดเนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนการสอน โดยเน้นการฝึกปฏิบัติหรือการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณธรรม มีเจตคติ และพฤติกรรมที่เหมาะสมทั้งทางสังคม วัฒนธรรม การเมือง และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม" และในข้อ 26 ของหมวดเดียวกันกล่าวว่า "พัฒนากระบวนการฝึกหัดครู การอบรม และพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา โดยเน้นให้มีการฝึกปฏิบัติและการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรม ความสามารถในการสอนและการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ การวิเคราะห์ สังเคราะห์ การแสวงหาความรู้และการเรียนรู้ด้วยตนเอง การริเริ่มสร้างสรรค์ การสร้าง การประยุกต์ และใช้เทคโนโลยีทางการศึกษา ตลอดจนการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาของชุมชน การฟื้นฟู อนุรักษ์ และเสริมสร้างสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมของท้องถิ่นและของประเทศ" (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ม.ป.ป.) ซึ่งสอดคล้องกับจุดหมายของหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้กำหนดคุณลักษณะของผู้เรียนไว้ว่า "มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพและการเปลี่ยนแปลงของสังคมในบ้านและชุมชน สามารถปฏิบัติตนตามบทบาทและหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดีของบ้านและชุมชน ตลอดจนอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมในชุมชนรอบ ๆ บ้าน" (กรมวิชาการ, 2535)

ดังนั้นจะเห็นว่า การศึกษามีบทบาทสำคัญในการที่จะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมและตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น รวมทั้งเกิดจิตสำนึกที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมตามความสามารถของผู้เรียนในแต่ละระดับชั้น

ในหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้ให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างยิ่ง โดยสอดแทรกเนื้อหาสิ่งแวดล้อมไว้ในกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ แต่เนื้อหาส่วนมากบูรณาการอยู่ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตทุกระดับชั้น เพื่อที่จะสอนคนให้รู้

จักปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม พร้อมการอนุรักษ์

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น กอปรกับผู้วิจัยมีความสนใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จึงจะวิเคราะห์เนื้อหาสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏอยู่ในหลักสูตร แบบเรียน และหนังสืออ่านเพิ่มเติม โดยเลือกศึกษาเฉพาะระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ว่ามีเนื้อหาสิ่งแวดล้อมในประเภทใด และปริมาณมากหรือน้อยเพียงใด เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาสิ่งแวดล้อมสำหรับหลักสูตรประถมศึกษา ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ประเภทของเนื้อหาสิ่งแวดล้อมในหลักสูตร แบบเรียน และหนังสืออ่านเพิ่มเติม
2. ปริมาณของเนื้อหาสิ่งแวดล้อมในหลักสูตร แบบเรียน และหนังสืออ่านเพิ่มเติม

ขอบเขตของการวิจัย

1. งานวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์เนื้อหาสิ่งแวดล้อม จากประชากรต่อไปนี้

1.1 หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ในส่วนที่เกี่ยวกับระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 จำนวน 1 เล่ม

1.2 แบบเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ รวมจำนวน 13 เล่ม โดยแยกเป็น

1.2.1 แบบเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 8 เล่ม

1.2.2 แบบเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 จำนวน 5 เล่ม

1.3 หนังสืออ่านเพิ่มเติมระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ รวมจำนวน 51 เล่ม โดยแยกเป็นกลุ่มประสบการณ์ดังนี้

1.3.1 กลุ่มทักษะฯ ภาษาไทย จำนวน 3 เล่ม

1.3.2 กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต จำนวน 32 เล่ม

1.3.3 กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย จำนวน 15 เล่ม

1.3.4 กลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ จำนวน 1 เล่ม

รวมประชากรที่ใช้ในการวิเคราะห์ทั้งสิ้น จำนวน 65 เล่ม

2. งานวิจัยนี้เป็นการวิเคราะห์เนื้อหาสิ่งแวดล้อมในประเภทต่าง ๆ ดังนี้

2.1 เนื้อหาที่เกี่ยวกับระบบนิเวศ

2.2 เนื้อหาที่เกี่ยวกับประชากร

2.3 เนื้อหาที่เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์และเทคโนโลยี

2.4 เนื้อหาที่เกี่ยวกับจรรยาบรรณสิ่งแวดล้อม

2.5 เนื้อหาที่เกี่ยวกับการตัดสินใจทางสิ่งแวดล้อม

(William B. Stapp, 1981)

ข้อตกลงเบื้องต้น

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยมุ่งวิเคราะห์เฉพาะในส่วนที่เป็นเนื้อหาเท่านั้น โดยไม่นำคำนำมาเกี่ยวข้องในการวิเคราะห์ รวมทั้งไม่คำนึงถึงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนด้วย

คำนิยามที่ใช้ในการวิจัย

การวิเคราะห์เนื้อหา หมายถึง การนำเอาหลักสูตร แบบเรียน และหนังสืออ่านเพิ่มเติม ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 มาพิจารณาอย่างละเอียดว่า มีเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในประเภทใด และปริมาณมากหรือน้อยเพียงใด ซึ่งพิจารณาจากความถี่หรือจำนวนครั้งที่มีเนื้อหาสิ่งแวดล้อมปรากฏอยู่

เนื้อหาสิ่งแวดล้อม หมายถึง คำ ประโยค หรือข้อความที่แสดงถึงเนื้อหาที่เกี่ยวกับระบบนิเวศ ประชากร เศรษฐศาสตร์และเทคโนโลยี จรรยาบรรณสิ่งแวดล้อม และการตัดสินใจทาง

สิ่งแวดล้อม

หลักสูตร หมายถึง หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) ในส่วนที่เกี่ยวกับระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

แบบเรียน หมายถึง แบบเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

หนังสืออ่านเพิ่มเติม หมายถึง หนังสืออ่านเพิ่มเติมระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

เนื้อหาที่เกี่ยวกับระบบนิเวศ หมายถึง เนื้อหาที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่มีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ความสมดุล ตลอดจนอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

เนื้อหาที่เกี่ยวกับประชากร หมายถึง เนื้อหาที่แสดงถึงการดำรงชีวิตและกิจกรรมของมนุษย์ที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

เนื้อหาที่เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์และเทคโนโลยี หมายถึง เนื้อหาที่แสดงถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการประกอบอาชีพ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนการใช้เทคโนโลยีในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม

เนื้อหาที่เกี่ยวกับจรรยาบรรณสิ่งแวดล้อม หมายถึง เนื้อหาที่แสดงถึงความตระหนักและเห็นประโยชน์ร่วมกันในการใช้และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

เนื้อหาที่เกี่ยวกับการตัดสินใจทางสิ่งแวดล้อม หมายถึง เนื้อหาที่แสดงถึงการใช้เหตุผลตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงความถูกต้อง เหมาะสม และประโยชน์สุขส่วนรวม

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ข้อมูลที่ได้จะสามารถนำไปใช้เพื่อพิจารณาปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร แบบเรียน และหนังสืออ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

2. ข้อมูลที่ได้จะเป็นประโยชน์ในการกำหนดแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การนำเสนอผลการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จัดลำดับขั้นในการเสนอผลการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น 5 บท ดังนี้

บทที่ 1 กล่าวถึง ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย ข้อตกลงเบื้องต้น คำนิยามที่ใช้ในการวิจัย ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย และการนำเสนอผลการวิจัย

บทที่ 2 กล่าวถึง เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 3 กล่าวถึง วิธีดำเนินการวิจัย

บทที่ 4 กล่าวถึง ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

บทที่ 5 กล่าวถึง สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในส่วนท้ายเป็นรายการอ้างอิง และภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย